

Eugeniusz Mironowicz
(Białystok)

Aresztowanie białoruskich oficerów w Wilnie w styczniu 1922 r.

W czasie wojny polsko-radzieckiej 1920 r. po stronie polskiej w korpusie dowodzonym przez Stanisława Bułak-Bałachowicza walczyło kilka tysięcy Białorusinów oraz przedstawiciele innych narodów zamieszkujących byłe imperium Romanowych. Po wojnie większość żołnierzy i oficerów armii sojuszniczych została internowana lub pozostawiona samym sobie, najczęściej bez środków do życia. Wielu miało na utrzymaniu rodziny, które uciekły z Rosji opanowanej przez bolszewików. Kilkuset oficerów z korpusu Bułak-Bałachowicza znalazło się w Wilnie. Wielu z nich od 1914 r. przebywało na wojnie i oprócz rzemiosła wojskowego niewiele umieli robić. Podejmowali się różnych zajęć, aby zdobyć środki do życia. Według raportów policyjnych organizowali się w grupy zajmujące się szmugłem towarów przez granicę¹.

Dawni podwładni Stanisława Bułak-Bałachowicza w Wilnie, wśród których był także jego brat Józef, dla władz polskich stanowili środowisko wymagające nieustannej kontroli i inwigilacji. Podejrzliwość w dużej mierze wynikała z faktu utrzymywania przez „bałachowców” kontaktów z mieszkańcami sąsiednich krajów — Litwy i Białorusi Sowieckiej. Pogranicze w tym czasie było terenem nieustannych przemarszów różnych grup zbrojnych, wspieranych zresztą często przez ośrodki rządowe. W Kownie działał białoruski rząd emigracyjny, który organizował antypolskie podziemie w województwach północno-wschodnich. Dlatego generał Józef Bałachowicz znajdował się pod nieustanną obserwacją policyjną. W raportach agentów odnotowywano każdy przypadek odwiedzin generała w jego domu w Wilnie, każdą rozmowę, a nawet gesty wykonywane przez gospodarza lub jego rozmówców². Uznawano go za przywódcę i koordynatora wszelkich działań podejmowanych przez oficerów białoruskich, których charakteru wileńska policja nie była w stanie określić.

Do inwigilacji Bałachowicza i jego oficerów zaangażowano niepropor-

¹ Lietuvos Centrinis Valstybes Archyvas — Centralne Archiwum Państwowe Litwy (dalej: LCVA), fonadas (f.) 19, apyrasas (ap.) 1, bylos (b.) 73, k. 20.

² Tamże, k. 8-10.

cyjonalnie wielkie środki i liczną rzeszę agentów. Część informatorów policji stanowili zwerbowani „bałachowcy”, którzy donosili także o szczegółach życia rodzinnego swoich towarzyszy. Szczególną aktywnością odznaczał się agent oznaczony kryptonimem „46”, podpisujący się „Pbe”. Powołując się na podsłuchane rozmowy generała Józefa Bałachowicza z pułkownikami Włodzimierzem Lesobodzkim i Mikołajem Gołubiewem przedstawił kilka wersji planowanych przez nich działań o charakterze wojskowym³. Wiarygodność jego raportów, chociaż nie była kwestionowana przez policję, wydaje się jednak wątpliwa. Wiele wskazuje na to, że pisane były w tonie sensacyjnym z myślą o podniesieniu znaczenia ich autora w opinii policji. „Pbe” starał się pokazywać mocodawcom, iż ma dostęp do źródeł o ogromnym znaczeniu dla bezpieczeństwa państwa. Trudno z treści tych materiałów oddzielić prawdę od fikcji.

W połowie lipca władze dysponowały informacjami, iż generał Józef Bałachowicz wraz z innymi oficerami planował wywołać białoruskie powstanie na Wileńszczyźnie, Białorusi Sowieckiej lub Litwie. Władze dokładnie nie były w stanie określić ani miejsca, ani celu, ani przeciwko komu miała być skierowana rebelia białoruska. Mimo braku dostatecznego rozeznania w planach oficerów białoruskich rząd w telegramie do Delegata Rządu Polskiego w Wilnie polecił podjąć przygotowania do „likwidacji działalności generała Bałachowicza i jego otoczenia”⁴.

18 sierpnia 1921 r. „Pbe” pisał, iż żołnierze Bałachowicza planowali włączyć się do walk polsko-niemieckich o Górny Śląsk po stronie polskiej⁵. Wojna miała dać im jakieś zajęcie, lecz przede wszystkim środki do życia. Tydzień później, powołując się na rozmowę generała Bałachowicza z pułkownikiem Lesobodzkim donosił, iż planowali oni dokonać ataku na teren Litwy lub Białorusi Sowieckiej oddziałem w sile 3 tys. żołnierzy w celach rabunkowych⁶. W jaki sposób Józef Bałachowicz miałby dokonać uzbrojenia i koncentracji tak licznego zgrupowania żołnierzy na terenie Polski w tajemnicy przed władzami państwowymi tego agent nie wyjaśniał. Snuł jednak przypuszczenia, że była to akcja przygotowywana przez wywiad niemiecki. Lesobodzki bowiem w lipcu przebywał w Berlinie, a po powrocie spotykał się w Wilnie z wieloma wyższymi oficerami z korpusu Stanisława Bułak-Bałachowicza. Atak silnego oddziału z terytorium Polski na któreś z sąsiednich państw miał doprowadzić do destabilizacji na północno-wschodniej granicy kraju, a Polska w międzynarodowej opinii publicznej została by uznana za agresora. Ewentualna wojna dałaby także „bałachowcom” jakieś zajęcie, które umieli dobrze wykonywać.

³ Tamże, k. 16-19.

⁴ Tamże, k. 3.

⁵ Tamże, k. 19.

⁶ Tamże, k. 16.

Opierając się na informacjach z innych źródeł Delegat Rządu w Wilnie donosił ministrowi spraw zagranicznych, że planowana przez Józefa Bałachowicza akcja miała być przeprowadzona na Białorusi Sowieckiej i była inspirowana przez jego brata Stanisława, który doszedł do porozumienia z jednym z przywódców rosyjskiej emigracji Borysem Sawinkowem. O przygotowaniach do ataku na Białoruś miał być także informowany rząd litewski. Sawinkow, według Delegata, przeznaczył na ten cel ogromne kwoty i wysłał na Mińszczyznę 1800 ludzi, którzy wraz z „bałachowcami” mieli doprowadzić do konfliktu polsko-sowieckiego⁷.

Według wiedzy Delegata, opartej na informacjach od konfidentów, w przygotowaniach oddziału Bałachowicza uczestniczył znany działacz białoruski Paweł Aleksyuk⁸. Oddział miał być ostatecznie uformowany na terytorium Białorusi z osób, które nielegalnie przekroczyły granicę polsko-sowiecką. W kolejnej korespondencji informował władze państwowe w Warszawie, że przygotowywana akcja na terenie Mińszczyzny została zaplanowana przez białoruski rząd emigracyjny Wacława Łastowskiego w Kownie, za przyzwoleniem Litwinów i przy wsparciu Niemców⁹.

Żadne materiały zebrane przez policję i wywiad wojskowy nie potwierdzały jakichkolwiek realnych przygotowań do wyprawy za wschodnią granicę tak dużego oddziału wojska. Atmosferę zagrożenia ze strony białoruskich wojskowych tworzył Zarząd Tymczasowej Komisji Rządzącej Litwy Środkowej kierowany przez Aleksandra Meysztowicza. Zarząd faktycznie pełnił funkcję rządu tzw. Litwy Środkowej. W tajnych raportach pisanych rządowi polskiemu Meysztowicz podkreślał, że władze litewskie, które nie pogodziły się z utratą Wileńszczyzny, w akcji antypolskiej stawiały głównie na struktury tworzone przez białoruski rząd Wacława Łastowskiego¹⁰. Ośrodkami antypolskiej dywersji miały być także działające w Wilnie białoruskie organizacje kulturalno-oświatowe i filantropijne. „Chodziło — pisał Meysztowicz — o wyszukanie wszystkich słabych stron organizującego się społeczeństwa i władz oraz przyciągnięcie ku sobie ciemnych sił i mętłów, które mogłyby zakłócić spójność społeczny”¹¹. Wymienił on dziesięć kierunków działań ekspozytury Łastowskiego na Wileńszczyźnie:

- sianie nienawiści przy pomocy gazet wydawanych w języku polskim i białoruskim oraz inspirowanie publikacji w gazetach żydowskich i polskich,
- prowadzenie agitacji obniżającej autorytet władz,
- organizowanie wywiadu na temat nastrojów społecznych,
- obniżenie wartości waluty polskiej poprzez swoje banki i agendy kredytowe,

⁷ Tamże, k. 27.

⁸ Tamże, k. 31.

⁹ Tamże, k. 33.

¹⁰ Tamże, f. 34, ap. 1, b. 2, k. 8.

¹¹ Tamże.

- demoralizowanie poszczególnych jednostek i grup społecznych przy pomocy pieniędzy,
- organizowanie na terenie Litwy oddziałów partyzanckich w pobliżu granicy polskiej,
- zaszczepienie ruchowi białoruskiemu hasel komunistycznych,
- organizowanie ruchu białoruskiego w Polsce do celów militarnych,
- organizowanie kontaktów między Litwą i Bolszewią,
- prowadzenie agitacji wśród żołnierzy wojska polskiego osłabiającej ich wartość bojową¹².

Realizacja działalności w takich rozmiarach wymagałaby ogromnych środków finansowych oraz tysięcy zorganizowanych osób. Żadne dokumenty z tego okresu nie potwierdzają występowania tych dwóch czynników. Meysztowicz świadomie tworzył atmosferę zagrożenia białoruskiego, aby skłonić władze państwowe do radykalnych działań.

W połowie stycznia 1922 r. na polecenie Meysztowicza aresztowano w Wilnie 50 osób, głównie dawnych podwładnych Stanisława Bałachowicza i działaczy białoruskich oraz kilku działaczy litewskich współpracujących z Białorusinami. Prezes Tymczasowej Komisji Rządzącej Litwy Środkowej słał do Warszawy ściśle tajne raporty o działalności wywrotowej aresztowanych, w których przekonywał, że każda forma białoruskiej aktywności ma charakter antypaństwowy¹³. 5 lutego zmuszony był jednak wypuścić aresztowanych, lecz nakazał ich deportować na teren Litwy Kowieńskiej. Pytany przez posłów Sejmu Wileńskiego o przyczyny mało dla nich zrozumiałych działań odpowiadał, że aresztowań dokonano z powodu działalności Białorusinów zagrażającej bezpieczeństwu państwa, zaś zwolnienia nastąpiły w wyniku interwencji rządu warszawskiego¹⁴.

W imieniu rządu polskiego w Wilnie interweniował dyrektor Departamentu Politycznego MSZ Giełżyński, żądając natychmiastowego uwolnienia aresztowanych¹⁵. Z reguły władze centralne, a zwłaszcza MSZ, nie zajmowały się polityką narodowościową prowadzoną przez Tymczasową Komisję Litwy Środkowej. Zwolnień z aresztu osób, którym zarzucano działalność skierowaną przeciwko integralności państwa, z zasady nie stosowano. W tym przypadku interweniowano jednak z całą stanowczością. Prawdopodobnie aresztowania przerwały jakąś akcję na terenie Białorusi Radzieckiej prowadzoną przez wywiad polski, której wykonawcami mieli być żołnierze z korpusu Stanisława Bułak-Bałachowicza i emigracyjni działacze rosyjscy związani z Borysem Sawinkowem. Antybiałoruskie uprzedzenia Meysztowicza i członków Tymczasowej Komisji Rządzącej utrudniały

¹² Tamże, k. 9.

¹³ Tamże, k. 7.

¹⁴ Tamże, k. 5-6.

¹⁵ Tamże, k. 12.

nawet tworzenie struktur białoruskich akceptowanych przez ośrodki wywiadowcze i policyjne. Najmniej prawdopodobna wydaje się teza Meyszto-wicza, że emigracyjny rząd Wacława Łatowskiego miał jakieś przełożenie na działania podejmowane przez „bałachowców”. Były to środowiska znajdujące się w latach 1921-1922 po przeciwnych stronach białoruskiego ruchu narodowego.